

УДК 336.226

КОЛОТУХА С.М., к.е.н.,

ВРАЧИНСЬКА О.В.

м. Умань

НОВІ ПІДХОДИ ЩОДО МЕХАНІЗМУ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

***Анотація.** В статті розглянуто проблеми банківського кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні та запропоновано напрями його вдосконалення.*

***Ключові слова:** банківське кредитування, кредитна субсидія, сільськогосподарські підприємства, аграрна галузь економіки.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены проблемы банковского кредитования сельскохозяйственных предприятий в Украине и предложены направления его совершенствования.*

***Ключевые слова:** банковское кредитование, кредитная субсидия, сельскохозяйственные предприятия, сельскохозяйственная отрасль экономики.*

***Abstract.** In the article the problems of the bank crediting of agricultural enterprises are considered in Ukraine and directions of his perfection are offered.*

***Keywords:** bank crediting, agricultural enterprises, credit subsidy, agrarian industry of economy.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання підвищується потреба сільськогосподарських підприємств у зовнішніх джерелах фінансування своєї діяльності. При цьому дуже важливим є

дотримання оптимальної структури капіталу підприємства, адже від цього значною мірою залежить його фінансова стійкість та кредитоспроможність. Значній частині сільськогосподарських підприємств у процесі ведення фінансово-господарської діяльності доводиться використовувати позичковий капітал, зокрема, кредити комерційних банків, що сьогодні є проблематичним. Разом з тим, залучені кредити, всупереч досить поширеній думці, не завжди можуть приносити додатковий прибуток, тобто використовуватися ефективно.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження нових підходів до кредитування суб’єктів агросфери та перспектив вдосконалення механізму кредитування аграрних формувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В силу об’єктивних обставин проблеми кредитування формувань агросфери в Україні досліджено недостатньо. Не дивлячись на вагомий внесок у вирішення проблем кредитування сільськогосподарських формувань, насамперед з боку зарубіжних дослідників Г. Асхауера, Д. Джонсона, Лівінгстона Г. Дугласа, М. Левіна, Джона Ф. Маршалла, Випула К. Бансала, Л. Міхаела, Дж. Шермана, М. Шнайдермана, Р. Страйка, Дж. Фрідмана, Н. Ордуей та відомих українських і російських дослідників О. Свтуха, С. Кручка, В. Кудрявцева, Н. Косаревої, враховуючи, що в Україні кредитування агроформувань (в тому числі і пільгове) в останні роки з об’єктивних причин було частково призупинене, його проблематика потребує подальших наукових пошуків, що й обумовило проведення даного дослідження.

Враховуючи вищесказане, розробка теоретичних і прикладних аспектів удосконалення процесу залучення та використання банківських кредитів сільськогосподарськими підприємствами набуває особливої актуальності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринкових відносин та зростання конкуренції в аграрній галузі викликає необхідність постійного удосконалення способів ведення господарської діяльності, оскільки в механізмі функціонування підприємств відбуваються суттєві зміни, що викликані економічними реформами, які проводяться в країні. Ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств в умовах економічної кризи є досить актуальним питанням на сучасному етапі. При цьому дуже важливим є задоволення в оптимальному обсязі потреб сільськогосподарських підприємств у джерелах фінансування своєї діяльності. Сільське господарство в сучасних умовах не втрачає свого стратегічного значення для держави, оскільки є базовою галуззю економіки України. Основною проблемою в галузі сільського господарства залишається недосконалість механізмів фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва. Від успішного

розв’язання цієї проблеми залежить стабілізація фінансово-економічного стану розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва.

Сучасний стан розвитку кредитних відносин характеризується процесом пошуку нових форм кредитного забезпечення аграрного вектору економіки стосовно до нових економічних умов. Зміна умов економічного середовища зумовлює зміну кредитних відносин в аграрному секторі економіки (рис. 1).

Фінансова підтримка суб’єктів господарювання агропромислового комплексу буде проводитись через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів.

Здешевлення кредитів здійснюється в режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті.

Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб’єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу.

Юридична субсидія надається у порядку та розмірі, визначених Кабінетом Міністрів України:

- для короткострокових кредитів – строком до 12 календарних місяців;
- для середньострокових кредитів – строком до 36 календарних місяців;
- для довгострокових кредитів – строком від 36 календарних місяців (але в межах 84 календарних місяців).

Кредитна субсидія надається:

- у національній валюті – у розмірі не менше 1,5 % облікової ставки Національного банку України за короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими кредитами, що діє на день нарахування відсотків за користування кредитом, але не вище розмірів передбачених кредитними договорами;

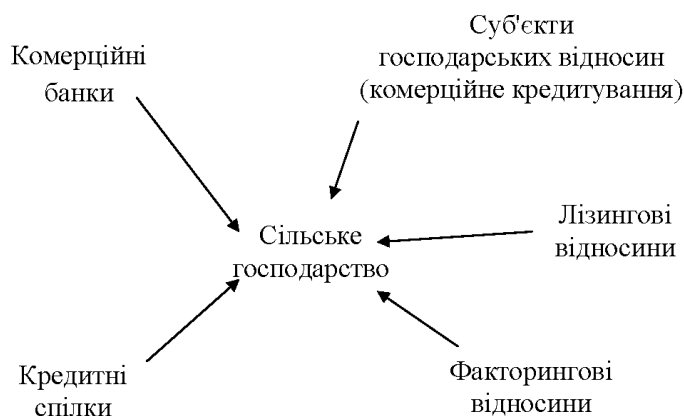

Рис. 1. Потенційні кредитори сільськогосподарських товаровиробників*

*Узагальнено автором.

- в іноземній валюті – у розмірі не менше 10 відсотків річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами.

Кредитна субсидія надається за короткостроковими кредитами, залученими:

- для покриття виробничих витрат;
- для закупівлі у сільськогосподарських товаровиробників виробленої ними сільськогосподарської продукції;

Кредитна субсидія надається за середньостроковими кредитами, залученими:

- для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва;
- для здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення а також з переробкою сільськогосподарської продукції;

Кредитна субсидія надається за довгостроковими кредитами, залученими:

- для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, обладнання для виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;
- для будівництва та реконструкції виробничих об'єктів;

Одним із методів удосконалення кредитного механізму аграрної галузі є запровадження аграрних розписок, що передбачає проект Закону України "Про аграрні розписки".

Аграрна розписка – товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах.

Аграрні розписки використовуються в операціях з сільськогосподарською продукцією.

Аграрні розписки можуть видаватися особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції. Якщо право власності на земельну ділянку належить двом і більше співвласникам або право користування двом і більше користувачам, аграрні розписки видаються спільно. Особи, які спільно видали аграрну розписку, несуть солідарну відповідальність за невиконання своїх зобов'язань.

Відповідно до виду зобов'язання аграрної розписки поділяються на товарні аграрні розписки та фінансові аграрні розписки.

Товарна аграрна розписка – це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржника за аграрною розпискою здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки, які визначені товарною розпискою.

Фінансова аграрна розписка – це аграрна розписка, що встановлює безумовне зобов'язання боржни-

ка сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості.

Аграрна розписка встановлює забезпечення виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою заставою його майбутнього врожаю. Предметом такої застави може бути виключно майбутній врожай сільськогосподарської продукції.

Розмір застави повинен бути не меншим за розмір зобов'язання за аграрною розпискою. На день видачі аграрної розписки майбутній врожай сільськогосподарської продукції не можуть перебувати в інших заставах, ніж за аграрними розписками.

Після збору врожаю та повного погашення за рахунок такої сільськогосподарської продукції зобов'язань боржника за аграрною розпискою решта зібраної сільськогосподарської продукції або отриманих від її реалізації коштів залишається у боржника за аграрною розпискою.

Кредитор за аграрною розпискою має право самостійно або із залученням третіх осіб здійснити моніторинг майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції, що є предметом застави за його аграрною розпискою. Моніторинг може здійснюватися протягом всього строку дії застави майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції, якщо інше не встановлено за домовленістю сторін.

Аграрні розписки діють до повного їх виконання. За згодою кредитора дата виконання зобов'язань за аграрною розпискою може бути перенесена на наступний маркетинговий рік.

Виконання аграрних розписок щодо кожного виду сільськогосподарської продукції здійснюється в черговості їх видачі.

Товарні аграрні розписки виконуються шляхом здійснення поставки вказаній в аграрній розписці сільськогосподарської продукції від боржника за аграрною розпискою до кредитора за аграрною розпискою на погоджених ними умовах поставки.

Фінансові аграрні розписки виконуються шляхом перерахування боржником за аграрною розпискою грошових коштів на вказаних кредитором за аграрною розпискою банківський рахунок.

За згодою кредитора за аграрною розпискою і боржника за аграрною розпискою допускається часткове виконання зобов'язань за аграрною розпискою. Для цього в товарній аграрній розписці погоджується розмір мінімальної партії сільськогосподарської продукції, яка може бути поставлена на її часткове виконання. У фінансовій аграрній розписці визначається мінімальний обсяг грошових коштів, який може бути сплачений на часткове виконання фінансової аграрної розписки.

Зобов'язання за аграрними розписками можуть бути збережені порукою фінансової установи, про що така фінансова установа зазначає в тексті аграрної

розписки шляхом вчинення напису “Поручаюся”. Який скріплюється підписом її уповноваженого представника та печаткою. Порука фінансових установ за аграрними розписками здійснюється в тому самому порядку, що й операції з авалування векселів.

Історична практика дозволяє зробити висновок, що втручання держави (виважене, комплексне та цілеспрямоване) – більше об’єктивна необхідність, чим тимчасовий антикризовий захід [1]. Навіть Адам Сміт закликав за державну участь в долі низькорентабельних і стратегічно важливих для суспільства галузей. В умовах конкурентних ринкових умов банки не можна “примусити” здійснювати кредитування АПК, але цілком можливо при сприянні держави внести необхідні корективи в їх кредитну політику, розвиваючи мотиваційні компоненти, як для сільгоспвиробника, так і для його інвестора.

Головною перешкодою на шляху залучення інвестицій в АПК називають бюрократизацію всіх організаційних і реєстраційних процедур. Задоволення потреб учасників ринку (аграріїв) у вільних фінансових ресурсах здійснюється в сучасних умовах, головним чином, в формі позичкового фінансування. При цьому слід відмітити, що кредитні установи неактивно підтримують сільгоспвиробника та підприємства переробки. Сільське господарство як низькорентабельна галузь поки недостатньо приваблює кредиторів, оскільки їм більш ефективніше та надійніше (стратегічно і фінансово) забезпечувати потреби металургії, транспорту та торгівлі. В цьому зв’язку, на наш погляд, цікаві практичні заходи по підвищенню банківської активності в аграрній галузі, що запроваджуються в Киргистані. З метою стимулювання сільськогосподарської переробки в країні планується активно залучати схему надання кредитів на закупку сільськогосподарської сировини. При цьому позичальники будуть зобов’язані вступати на договірній основі в контрактні відносини з сільгоспвиробниками. Таким чином, кожен учасник аграрного ринку буде зацікавленим в розвитку агропромислового комплексу як сфери реалізації своїх професійних інтересів. Субсидії держави, кредитні ресурси, що спрямовуються м’ясній та молочній промисловості, а також заходи, які приймаються для налагодження виробничо-збутової мережі на регіональному рівні, будуть стимулювати ефективність фермерських господарств в нарошуванні власних виробничих потужностей, а переробників зорієнтують працювати на диверсифікацію збуту і розширення товаропровідної системи.

Узагальнюючи проблеми розвитку аграрного сектора, що є по своїй суті проявленням наступних ризиків, які умовно можна поділити на дві групи:

Соціально-політичні і структурно-економічні – неповнота правової бази, недостатня антиінфляційна аграрна політика, порівняно малі об’єми державних інвестицій в сферу АПК; недосконалість механізму

державного регулювання галузі; низька платіжна дисципліна між суб’єктами господарських відносин; недокапіталізація банківської системи і недостатній рівень захисту прав кредиторів.

Ризики галузевого характеру – низька бюджетна і народногосподарська ефективність переважної частини інвестиційних проектів в сфері АПК, дефіцит енергосировинних ресурсів і кваліфікованої робочої сили, високий рівень конкуренції зі сторони іноземних виробників, значна (більше 60%) ступінь залежності аграрного сектора від можливостей і ресурсів особистих приватних господарств.

Як свідчить світова практика у цивілізованому світі аграрний бізнес не працює, якщо немає 15 відсотків зиску на активи, які він вкладає в ту чи іншу діяльність. Селянин мусить вкладати землю, як актив, а її не визнають ні активом, ні капіталом. А якщо ці ж таки 15 відсотків порухаємо, виходячи з наших земельних активів – 500 мільярдів гривень, – завдяки розв’язанню земельної проблеми щороку повинні мати 75 мільярдів гривень прибутку від сільськогосподарської діяльності. Натомість маємо щорічно 5-6, щонайбільше 10 мільярдів. Класично 40 відсотків у структурі капіталу посідає земля, 40 відсотків основні фонди, решту 20 відсотків – обігові. За цією структурою, прийнятою світом, держава щорічно недоплачує селянину 200 мільярдів гривень.

Крім того, це дозволить надавати в заставу право застави на земельну ділянку за умови погодження з органом виконавчої влади – Міністерства аграрної політики та продовольства – та за умови отримання гарантії Державного земельного фонду: це дасть змогу залучати значні кредити, зокрема, і в державний сектор [2; 8].

В нормативних документах держави необхідно передбачити надання кредитних пільг за раціональне використання земель. Підвищення ефективності використання земельних ресурсів країни є базисом її продовольчої безпеки та основою сприятливого конкурентного середовища після приєднання України до СОТ. Проте в частині нормативно-правового забезпечення економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель кредитних пільг законодавство не передбачає.

При зниженні родючості земельних ресурсів знижується її вартість, як капіталу і як вартість застави, що знижує ефективність кредитного механізму аграрної галузі в цілому.

Таким чином, реальних впливових механізмів щодо використання процедур економічного стимулювання шляхом надання кредитних пільг в Україні не існує, тоді як в інших країнах світу ці стимули є головними і найбільш ефективними.

Окреме питання – ціна землі, її нормативно-грошова оцінка не змінювалась уже 20 років і явно занижена. Наша земля у найкращих областях України аж ніяк нині не може коштувати від 8 до 18 тисяч гривень

за гектар. В той час як у Польщі вартість одного гектара 5 тисяч доларів, а у Франції середня ціна 7,5 тисяч євро, і це за землю, в яку для того, щоб отримати порівняльний з українською землею урожай, потрібно вкласти в 50–70 разів більше коштів. Тому вартість української землі необхідно збільшувати принаймні вдвічі. Хоча Уряд прийняв постанову, за якою збільшив нормативну грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення. Тепер нормативно-грошова оцінка гектара ріллі стала дорожчою у 1,7 рази. В основі цих розрахунків – рентний дохід від виробництва зернових. Він фактично зріс за цей час в середньому на 70%, тож і вивели цифру 1,7. Проте розрахунок даного коефіцієнта викликає сумнів, бо в нашій країні не однакові ґрунти, кліматичні зони, різна врожайність та спеціалізація, а ми тепер той же коефіцієнт множитимемо на різні за якістю землі. Крім того за оцінками вчених понад 40% українських сільськогосподарських земель піддано деградації. Ґрунти втрачають гумус та поживні елементи, перещільнюються, еродують. За століття вміст гумусу зменшився з 13–14 до 3–4 відсотків! [3; 7] А це також впливає на нормативно – грошову оцінку землі.

Нині сільгоспугіддя України щороку втрачають близько 600 млн. тонн ґрунту та 16 млрд. м² поверхневої води, котрої вистачило б для формування 16 млн. тонн зерна. Площа деградованих ґрунтів з року в рік збільшується на 80 тис. га. Майже кожний третій гектар (30,7%) – еродований. Землі, що зазнали руйнівної дії води та вітру у Луганській, Донецькій, Кіровоградській і Чернівецькій областях становить 50–65 відсотків орних площ. У степовій зоні дві третини землі мають знижену родючість. Кожний четвертий гектар – кислий, а в зонах Лісостепу і Полісся – майже кожний другий (49,7–47,4%). Особливо великі площі (52,1–65,0%) кислих ґрунтів у Вінницькій, Черкаській, Тернопільській і Хмельницькій областях.

Протягом останніх років українська земля використовується з повним ігноруванням фізичного закону повернення взятих поживних речовин.

Це призвело до нестабільності землеробства, зниження ефективності сільського господарства, особливо в роки, коли все частіше трапляються природні катаклізми. Втрата врожаю на слабо-змитих ґрунтах становить 20%, середньо-змитих – 40%, сильно-змитих – 60%. Щорічні сумарні збитки держави виливаються в суму 12,76 млрд. грн., а втрати чистого прибутку – 7,4 млрд. грн [4; 6].

Поки що із-за відсутності цивілізованого ринку землі село відчуває гостру нестачу інвестицій, яка пов'язана з тотальним недокредитуванням аграрної галузі. Кредитні організації не бажають надавати сільським товаровиробникам кредити по причині великих ризиків, а також із-за відсутності механізму управління земельними ділянками, у випадку, коли позичальник коштів не в змозі повернути позику. В цих умовах українським банкам вигідніше грати на фондо-

вому ринку США, а в сучасних умовах – на курсовій різниці гривні, ніж вкладати в реальний сектор економіки. Проте за підрахунками вчених завдяки заставі права оренди сільгоспвиробники зможуть одержувати близько 100 млрд. гривень кредитних ресурсів на рік.

Кожна країна відпрацьовує довготермінову стратегію розвитку земельних відносин, враховуючи економічні, політичні і соціальні особливості та фінансові можливості.

Українські вчені вважають, що одним із джерел дешевих кредитів – сільськогосподарські кооперативні банки. Держава мусить подбати про кооперативну мережу кредитування для селян. У США 30-х років минулого століття фермери ніякими паями статутні фонди кооперативних банків не формували: держава створила їх своїм коштом, а вони об'єдналися у кредитні асоціації, які стали згодом членами 36 спеціалізованих кооперативних фермерських банків. Механізми підтримки кооперативного кредитування запроваджували Франція, Німеччина, Бельгія, Китай, Індія. У Польщі нині вже діє 597 кооперативних банків. У кооперативному банку, який належить самим фермерам, кредити надаються за собівартістю, отже, самі по собі дешеві. В Європі цю вартість держава здешевлює ще на половину [5].

З метою розвитку аграрного ринку кредитів в Законі України " Про державну підтримку сільського господарства України " доцільно включити наступні заходи:

- відпрацювати методик, яка б передбачила ймовірність зниження (мінімізації або диференційованих ставок) податку на прибуток банків – з доходів, що направляються на кредитування підприємств аграрної галузі;
- забезпечити практичну можливість встановлення на рівні Національного банку України так званих " меж лихварства " (застосовується в США) для запобігання надмірно завищених ставок пропозицій комерційних банків;
- при участі Державного земельного банку (по мірі розробки і реалізації стандартів видачі іпотечних позик під землі сільськогосподарського призначення) в інструментально-організаційному і правовому плані сформувати вторинний ринок цінних паперів (земельних іпотечних облігацій), які забезпечують ліквідність операцій банківського кредиту при кредитуванні сільгоспвиробників;
- розвивати кредитування на придбання мінеральних добрив, засобів захисту рослин, кормів, закупку нафтопродуктів, ветеринарних препаратів – терміном до 12–15 місяців в формі овердрафта, разового надання або в рамках кредитної лінії;
- надавати середньострокові кредити (на термін до 5 років) для придбання сільськогосподарської техніки, вантажного транспорту, вироб-

ничого обладнання, на модернізацію основних фондів, створення виробництв по переробці сільгосппродукції;

- кредити на придбання племінного молодняку, проведення робіт нового будівництва, для створення виробничих потужностей сільськогосподарських підприємств надавати на умовах довгострокового фінансування (терміном до 8 років).

Висновки. Результати дослідження показали, що з метою вдосконалення кредитного механізму сільськогосподарських підприємств необхідно розробляти нові підходи в цій діяльності та використовувати кращий зарубіжний досвід в цій сфері, зокрема, розробляти кредитну політику, яка передбачила б комплекс заходів, спрямованих на забезпечення процесу залучення та використання кредитних ресурсів, що сприятиме мінімізації кредитного ризику та розвитку ринку кредитних послуг для аграрної сфери економіки.

Подальші дослідження в даному напрямі фінансової науки слід присвятити розробці напрямів вдосконалення земельно-іпотечного кредитування сільсько-

господарських підприємств, яке є особливо перспективним в контексті невідворотності запровадження в Україні ринку сільськогосподарських угідь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулов А. Р. Государственное регулирование инвестиционного развития сельского хозяйства / А.Р. Кулов. // Достижения науки и техники. АПК. – 2006. – №2. – С. 14.
2. Саблук П.П. Земля має стати селянським капіталом. / П.Т.Саблук. // Землевпорядний вісник – 2011. – № 5. – с. 2-3.
3. Ясинівський В. Землетворець / В. Ясинівський. //Землевпорядний вісник – 2011 – №6. – С. 16.
4. Сайко В. Повернімо землі її силу / В. Сайко. / Сільські віст. 25 лютого 2011. – С. 1.
5. Молдаван Л. Земля у власності – це, звісно, зашморг, але позолочений. / Л. Молдаван. // Землевпорядний вісник. – 2011. – №5. – С. 7.
6. Олійник О. Аналіз ринку кредитних послуг / О. Олійник // Агробізнес сьогодні, № 18(217), 2011 – С. 50-51.
7. Філіпченко А.С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. / А.С. Філіпченко, В.С. Будкін., А.С. Гальчинський // К.: Либідь. – 2002. – 487 с.
8. Волошка В. До питання запровадження Державного земельного банку / В. Волошка // Пропозиція – 2005 – № 1. – С. 14-15.